
Reka, moj kognitivni model

Author(s): Bogdan Bogdanović

Source: *Urbani Izziv*, No. 12/13 (junij 1990), pp. 1-4

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180530>

Accessed: 07-09-2018 11:03 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>



This article is licensed under a Attribution 4.0 International (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.



JSTOR

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Reka, moj kognitivni model

Slikovito mišljenje, mišljenje u slikama, mišljenje uz pomoć slika (la pensée imagée) podseća na način na koji današnja deca gledaju televiziju. Ona, ispomažući se daljinskim upravljačem, prate dva-tri programa odjednom i pri tom, očigledno, hvataju neku svoju celinu koju mi odrasli, okoreli "diskursivci" ili "denotativci" (kako hoćete) teško prihvatamo. Reći, međutim, da i ta vrsta prijema, odabiranja i povezivanja, pa i zaključivanja nema svoju saznavnu vrednost, bilo bi krajnje, čak brutalno netačno.

Pošto sam se, eto, unapred izvinio za sve moguće nepreciznosti i nedorečenosti, da zavirim malo u sopstveni, dosadašnji programski cocktail, podstaknut ključnom binamom odrednicom 'reka/grad'. Dosta pouzdan fundus slika još uvek čuvam u špajzu sopstvenih uspomena. Reč je, da uprostim, o asocijativnim serijama koje se iz početnih prenosnica lako izvode. Te serije teku naporedo, jedna drugu podstiču, ponekad se šire i razilaze, ali se nikada neće sasvim razići, niti će poteći suprotnim smerovima.

Dakle, rođen sam (1922) u gradu nad rekama. Moja prva kosmopografska samoodredjenja vezuju se za (nazvao bih to baš tako) primordijalni doživljaj vode: voda oko grada, grad nad vodom, grad na vodi, u vodi, grad koji lebdi u vodi, pluta, pliva, grad koji plovi (nešto docnije, razume se, i reč/slika = 'grad koji je i brod'). Moje prve prostome egzaltacije, panika ili sladostrašće, teško je reći, svode se na iluziju da ću, učinim li korak više, sa trotoara pasti pravo u vodu. Sava i prekosavske ravnice, videle su se, razume se, samo u daljini (1924)... Zabluda je bila utoliko uverljivija, jer smo i Beograd i ja bili relativno mali u odnosu na razlivene reke i poplavljene ravnice...Prvi pokušaji "personifikacije" reke i pokušaji opštenja sa rekom, iz početka su bili sasvim uzaludni, išli su u prazno (1925). Sva objašnjenja roditelja da reka teče, dakle, da ide (ideja hijeroglifskog tipa) ostala su uzaludna... Hijeroglif "reka ide" postao je za mene intimno shvatljiv tek koju godinu docnije (1928). Otac mi nije bio ribolovac, već lovac. Vodio me je sa sobom u lov na divlje patke. To je bila još uvek neka vrsta prigradskog sporta. Iz čamca zabijenog nosom u vrbake prekoputa Beograda, udisao sam ledeni miris rečnog blata, osluškivao tihi, podvodni šum reke, i opipavajući je rukom mogao sam se čulno uveriti da ona doista ide... I, što je još važnije, da zna kuda ide!

U nastupajućim godinama (1934, 35) lepeza značenja se počela širiti. Mogao sam, na osnovu školske lektire (recimo: Konstantin Filozof), saznati da je Dunav jedna od sedam hebrejskih reka koje ističu pravo iz Raja. U to vreme (1935, 36) već smo kao od šale preplivali Dunav, i iz nekog plivačkog chic-a, tobož premoreni, pili smo dunavsku vodu iz bistre matice. Provera se sasvim dobro slagala sa književnom zamišlju da bistra reka silazi stvamo neposredno sa neba...

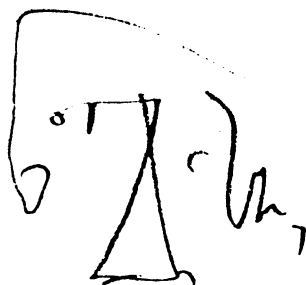
U vreme dečastva, možda je i to važno reći, stanovao sam na savskoj strani Beograda; ipak, Dunav je bilo zanimljiviji, misterioziji, nazivao sam ga "Severnom rekom", pa i "Noćnom rekom", jer je noć, razume se, u Beograd pristizala uvek sa dunavske strane. Bio sam skoro (mitopeički) ubedjen da Noćna ili Crna reka svake noći odnosi Beograd sa sobom u Crno more (1936, 1937)... naknadno analizirajući neke svoje zapise iz tog razdoblja, naslućujem

želju da Dunav, kao neko veliko ogledalo pokupi sve što se u njemu u toku dana ogleda i da, noću, sve ponese i sve odnese sa sobom... Nisam siguran da nije bila to već neka trapava heraklitovska parafraza vrlo mutne ideje da grad na reci nikada, ni u trenu, ne može biti jedan isti i sebi uvek jednak.

U prvim godinama posleratne dehibernizacije (1952, 1953, 1954) otpočinje dalja disperzija (pa i erotizacija) slika. Noćne seanse na obali Noćne reke, sa ponekom pothranjenom Ninfom unosile su u serije dotadašnjih slika nove binarne odrednice, kao što je, npr. 'nimfa/reka'... Uzgredno: razgovori su mogli biti i nepotrebno patetični kao rastanci na obali Styxa. Analogija sa Rekom Donjeg sveta bila je uostalom adekvatna, jer čak ni danas sa uveliko obzidane desne dunavske obale, noću se na drugoj strani (ukoliko se u mraku druga strana i vidi) ne nazire ništa do mračan lavirint čak i danju neprohodnih vrbaka.

Unekoliko opisano, hotimično nadraženo "mistično" iskušavanje reke, uglavnom sam obradivao u svojim prvim sistematizovanim spisima (Mali urbanizam, 1957)... Deceniju docnije, u saglasnosti sa godinama, usledila je sublimacija erotizacije, odnosno ... "mitologizacija" slika (Urbanističke mitologeme, 1966). Došao sam do iznenađujućeg otkrića (iznenedujućeg utoliko što tako prostu razliku nisam i ranije primetio) da su dve beogradske reke različitog pola. Veliki, moćni, bradati Dunav (bradat, kao npr. Rajna... Der Rhein, Le Rhin... na baroknim fontanama) i nežna prozračna (nekad bilo sad se pripoveda!) Sava. Sasvim dovoljno da se zamisli hijerogamijski kovitlac i da se postavi nova mitopeična jednačina geneze Beograda. Već u narednim godinama ("Grad i mitologija grada", 1971, Urbs & Logos, 1976) pokušavam da promovišem nešto što nazivam "autofabulacijom grada" i verujem, verovatno uzaludno, da se moje slike i slike bližnjih mi Beogradana uglavnom preklapaju. Prizivam magiju "večitog povratka", gradim metaforu rečne ptice koja se rađa iz sopstvenog mokrog pepela, pepela-blata. Vizije učestane, ćudljive i inspirativne, prerastale su u čitave sisteme, pa ipak teško da je i jedna dospela do artefaktičke gradograditeljske opipljivosti. Zauzvrat, moje su sanjarije osvojile niže spratovne publicistike, postale su opšta novinarska mesta, ušle su u scenarije propagandnih filmova, ukalkulisane su u željeni eventuelni olimpijski "imidž" Beograda ... To je slaba uteha, tim pre što sam bio u prilici, ne bez zaprepašćenja (1983), da bar đvatripud porazgovaram po beogradskim favelama sa Beogradanima koji ne samo da nisu nikada videli Dunav (Savu vide kada prelaze za Novi Beograd), već neki nisu ni znali da postoji, tamo negde, negde daleko, neki Dunav!

Šta da zaključim, sada i ove (1990)? Da kažem, da priznam da je moj "kognitivni model" bio samo moja lična igračka?... To, ipak, nikada neću priznati.



prof. Bogdan Bogdanović, Beograd

Reka, moj kognitivni model

Slikovno mišljenje, mišljenje s slikah, mišljenje s pomočjo slik (la pensée imagée) spominja na način, na kakršnega današnji otroci gledajo televizijo. S pomočjo daljinskih upravljalcev spremljajo dva, tri programe hkrati in očitno pri tem izoblikujejo svojo celoto, ki bi jo mi odrasli, okoreli "diskurzivci" ali "denotativci" (kakor že hočete) težko dojeli. Vendar pa bi bilo skrajno, celo brutalno netočno reči, da ta način spremljanja, odbiranja in povezovanja ter tudi sklepanja, nima svoje spoznavne vrednosti.

Ker sem se torej že vnaprej opravičil za vse možne nenatančnosti in nedorečenosti, bi malo pokukal v svoj lastni dosednji programski koktejl, saj me spodbuja ključno binarno določilo 'reka/mesto'. Dokaj zanesljiv fundus slik še vedno hranim v shrambi lastnih spominov. Če preprosto rečem, so to asociativne serije, ki jih je iz začetnih prenosnic lahko izpeljati. Te serije potekajo vzporedno, druga drugo spodbujajo, občasno se širijo in razhajajo, vendar se nikoli ne bodo povsem razšle niti ne bodo stekle v nasprotni smeri.

Torej, rojen sem (1922) v mestu nad rekama. Moje prve kozmotopografske samoopredelitve se navezujejo na (rekel bi prav to) prvobitno doživljanje vode: voda okoli mesta, mesto nad vodo, mesto ob vodi, v vodi, mesto, ki lebdi v vodi, plava, mesto, ki plove (nekoliko kasneje, torej tudi bese-da/slika = "mesto, ki je tudi ladja"). Moje prve prostorske eksaltacije, panika ali naslada, težko bi rekel, kaj, pomenijo le iluzijo, da bom, če stopim le še korak dlje, padel s pločnika naravnost v vodo. Sava in čezsavske ravnine so se videle seveda le v daljavi (1924) ... Zabloda je bila toliko bolj prepričljiva, ker sva bila tako Beograd kot jaz relativno majhna v primerjavi z razlito reko in poplavljenimi ravninami... Prvi

poskusi "personifikacije" reke in poskusi občevanja z reko so bili v začetku povsem brezuspešni, šli so v prazno (1925). Vsa pojasnjevanja staršev, da reka teče, da torej gre (ideja hieroglifskega tipa), so bila zaman... Hieroglif "reka gre" sem intimno dojel šele nekaj let kasneje (1928). Moj oče ni bil ribič, ampak lovec. Jemal me je s seboj na lov na divje rase. To je bil še vedno neke vrste primestni šport. V čolnu, zaritem s kljunom v vrbje nasproti Beograda, sem vdihaval ledeni vonj rečnega blata, prisluškoval tihemu, podvodnemu šumu reke in sem se, otipavajoč jo z roko, tudi čutno lahko pre-pričal, da resnično reka gre ... In, kar je še bolj pomembno, da ve, kam gre!

V prihodnjih letih (1934, 1935) se je pahljača pomenov vse bolj razpirala. Na podlagi šolskega čtiva (recimo Konstantina Filozofa) sem izvedel, da je Donava ena izmed hebrejskih rek, ki tečejo naravnost iz Raja. V tem času (1935, 1936) smo z lahkoto kot za šalo po večkrat preplavali Donavo in iz nekega plavalškega chic-a dozdevno onemogli, smo iz bistrice matice pili donavsko vodo. To preverjanje se je povsem skladalo s knjižno zamisljivo, da se bistra reka spušča resnično neposredno z neba...

V fantovski dobi, morda je pomembno povedati tudi to, sem stanoval na savski strani Beograda; vendar pa je bila Donava bolj zanimiva, bolj skrivnostna, imenoval sem jo "Severna reka", pa tudi "Nočna reka", ker je noč seveda prihajala v Beograd vedno z donavske strani. Bil sem skoraj (mitopoično) prepričan, da Nočna ali Črna reka sleherno noč odnaša Beograd s seboj v Črno morje (1936, 1937) ... Ob naknadni analizi nekaterih svojih zapiskov iz tega obdobja sem zaslučil željo, da bi Donava kot veliko ogledalo pobrala vse, kar se v njej čez dan zrcali, in ponoči vse ponela in vse odnesla s seboj ...

ВОДА ЦАРСКА

царски премоћна и отровна

Са Калемегдана према Срему, или према Посавини, то је натегнути, сребрни лук Саве. То је вода која долази и доноси. Према Земуну, слика је мање јасна: светлауцава водена маса се комеша и као да за тренутак не зна на коју ће страну. Гледано према Банату, метаморфозе су драстичније. Тамо се вода тешко дели од муља, а тле се мучно ослобађа воде, и управо зато, то тамо, то је прави лавиринт воде и блата, блата и шуме. И после тога вода тамни, добија оловну боју и — одлази, одлази и односи. Да поменем још да се у средишту великог ковитаца готово симболично нашао и једно округло острво за које се никада, а нарочито у пролеће, не може знати има ли га или нема, нити се зна до које је дубине поринуло, кад порине... Све у свему, довољно подстрека свакоме ко воли далекосежне аналогije да закључи како је и Свет, као и Београд, окружен великом и превртљивом, царски премоћном водом. Међутим, та опсесивна слика која је важила и у мом детињству, и у мојој младости, и још увек важи, сада је радикално променила свој вредносни знак. Свет је, доиста, заробљеник велике, али и замућене, и отровне царске воде. Божански случај је, и то на домак мога града, саградио тако цео модел модерне људске судбине опасане водом која више нити раба нити доноси, већ радиоактивно трује, и активно односи. Па сада, нека ме нико не убеђује да сам претерао кад сам једном рекао да је град, сваки град, а нарочито понеки, изузетна осматрачница света, односно, незамењива играчка свезнања!

'Београдске воде', 1956;
Рукопис, 1976.

* Bogdan Bogdanović, Gradostovar, 55,
Vuk Karadžić, Beograd, 1982.

Domnevam, da je bila to že neka okorna heraklitovska parafraza zelo nejasne ideje, da mesto ob reki nikoli niti za hip ni isto in nikoli povsem sebi enako.

V prvih letih povojne dehibernizacije (1952, 1953, 1954) se pričinja nadaljnja disperzija (pa tudi erotizacija) slik. Nočne seanse na bregovih Nočne reke s prenekatero podhranjeno Nimfo so vnašale v serije dotodanjih slik nova binarna določila, kot je npr. 'nimfa-reka' ... Mimogrede: pogovori so lahko bili tudi po nepotrebnem patetični, tako kot poslavljanja na obali Styxa. Analogija z Reko Spodnjega sveta je bila pravzaprav ustrezna, ker se niti danes, ko so desni donavski bregovi že zdavnaj pozidani, ponoči, na drugi strani (če se v mraku druga stran sploh vidi) slutijo le mračni labirinti celo podnevi neprehodnega vrbovja.

Nekolikanj opisano, hote vzburjeno "mistično" preizkušanje reke sem v glavnem obdeloval v svojih prvih sistematiziranih spisih (Mali Urbani-

zem, 1957) ... Desetletje kasneje je, letom primerno, sledila sublimacija erotizacije oziroma ... "mitologizacija" slik (Urbanističke mitologeme, 1966). Prišel sem do presenetljivega odkritja (presenetljivo je zato, ker tako preproste razlike nisem že prej opazil) da sta dve beograjski reki različnega spola: "Veliki, močni, bradati Dunav (bradat, kao npr. Rajna... der Rhein, Le Rhin... na baroknim fontanama) i nežna, prozračna (nekad bilo, sad se pripoveda!) Sava. Sasvim dovoljno da se zamisli hijerogamijski kovitlac i da se postavi nova mitopeična jednačina geneze Beograda." Že v naslednjih letih (Grad i mitologija grada, 1971, Urbs & Logos, 1976) sem poskušal uveljaviti nekaj, čemur pravim "avtofabulacija mesta", in verjamem, morda zaman, da se moje slike in slike Beograjčanov, ki so mi blizu, v glavnem ujemajo. Kličem magijo "večnega vračanja", gradim metaforo rečne ptice, ki se poraja iz lastnega mokrega pepela, pepela - blata. Po-

navljajoče se vizije, čustvene in inspirativne, so se razraščale v cele sisteme, vendar bi težko rekel, da je vsaj ena dosegla artefaktno otipljivost graditeljev mest. Nasprotno, moja sanjarjenja so zavzela nižja nadstropja publicistike, postala so obča novinarska mesta, prišla v scenarije propagandnih filmov, vkalkulirana so v želeni, morebitni olimpijski "image" Beograda ... To je bila slaba tolažba, še posebej zato, ker sem imel možnost, da sem se - ne brez zgražanja (1983) - vsaj nekajkrat pogovarjal v beograjskih favelah z Beograjčani ki, ne le da niso nikoli videli Donave (Savo vidijo, ko grejo čeznjo v Novi Beograd), ampak nekateri celo niti vedeli niso, da obstaja tam nekje, nekje daleč neka Donava! Kako naj sklenem, zdaj in tukaj (1990)? Naj povem, da priznavam, da je moj "kognitivni model" bil le moja osebna igrača? ... Teга vendarle nikoli ne bom priznal.

prof. Bogdan Bogdanović dipl. inž. arh.

